

UNIVERZITA KARLOVA
Fakulta tělesné výchovy a sportu

Sudetoněmecké
nacionalistické tělovýchovné organizace
a československý stát v letech 1918 – 1938

Autoreferát disertační práce

UNIVERZITA KARLOVA
Fakulta tělesné výchovy a sportu
Katedra kinantropologie, humanitních věd a managementu sportu

Sudetoněmecké
nacionalistické tělovýchovné organizace
a československý stát v letech 1918 – 1938

Autoreferát disertační práce

Autor DP: Mgr. Michal Burian

Školitel: Prof. PhDr. Marek Waic, CSc.

OBSAH

1. Úvod	4
2. Vědecká otázka a hypotéza	7
3. Výzkumný soubor (zdroj dat)	9
4. Výzkumné metody	10
5. Obsah disertační práce	11
6. Závěr	17
7. Výběrový seznam pramenů a literatury	21

1. ÚVOD

Česko-německé vztahy v období první poloviny 20. století představují jedno z nosných témat české i německé historiografie. Přesto existují stále témata, která teprve čekají na zevrubnější zpracování. Právě do této kategorie spadá problematika sudetoněmeckých tělovýchovných a paramilitárních organizací a jejich vztahu k československému státu. Jedná se o jeden z nemnoha případů, kdy tvoří téma, spadající do oblasti historie tělesné výchovy, významnou součást politických dějin Československa. Je ale třeba ještě dnes na počátku 21. století otevírat další a další kapitoly z naší nedávné společné historie a připomínat řadu dnes již zapomenutých konfliktů, případně otevírat rány dávno zacelené? Mám za to, že zcela bez pochyb. Právě popisem méně významných a z pohledu takzvané „velké historie“ někdy i téměř bezvýznamných událostí, které se často pohybují spíše v oblasti dějin každodennosti, můžeme pochopit, proč se historie našich vzájemných vztahů v daný okamžik pohnula právě tím či oním směrem.

Řadu zásadních událostí našich dějin 20. století máme tendenci vnímat jako prostá fakta, která se stala, a která vyplynula z mezinárodněpolitické i vnitropolitické situace. Náš pohled je pochopitelně velmi často zcela zásadně ovlivněn znalostí historického vývoje, který následoval po popisované události. Oprostit se od tohoto pohledu je velmi obtížné. V oblasti česko-německých vztahů možná ještě mnohem obtížnější, než kde jinde. A právě zde podle mne spočívá zásadní význam studia „marginálních“ témat, jakými je spolkový a každodenní život sudetských Němců a jejich vztah, ať už jako jednotlivců, či jako členů daného spolku, k československému státu.

Součástí dědictví po rakousko-uherské monarchii byl v roce 1918 v nově vznikající Československé republice rovněž velmi bohatý spolkový život. Podílely se na něm nejširší vrstvy obyvatelstva všech národností zastoupených v novém státě. Mezi nejvýznamnější patřily již tradičně tělovýchovné organizace. Na německé straně se jednalo především o *Deutscher Turnverband* (dále DTV), jenž byl příkladem tělovýchovného svazu, který sehrál v dějinách československé První republiky významnou úlohu nejen na poli tělovýchovném, ale zejména v rovině politické. Z řad této organizace pocházeli čelní představitelé sudetoněmecké politické reprezentace. Mezi ty nejznámější patřili Konrad Henlein, Karl Hermann Frank, Walter Brand a řada dalších.

Jednotlivé sudetoněmecké tělovýchovné organizace a spolky můžeme rozdělit z hlediska politického zaměření jejich členské základny do dvou základních skupin. Jedná se o organizace podporující republikánské zřízení Československé republiky, tzv. aktivistické, a o organizace odmítající vlastní existenci státu, tzv. negativistické. Předkládaná disertační práce se zaměřuje na činnost negativistických tělovýchovných organizací. Právě jejich aktivita totiž pravidelně vyvolávala reakci orgánů státní správy a v archivních pramenech tak lze vystopovat celou genezi vzájemných vztahů mezi československým státem a jednotlivými organizacemi. Vedle DTV se jedná především o nejmilitantnější sudetoněmeckou tělovýchovnou organizaci *Volkssport*. Tento svaz existoval pouhé tři roky (1929–1932), ale stal se ve své době synonymem hrozby nastupujícího nacizmu. Fakticky se jednalo o období německých úderných oddílů *Sturmabteilung* (dále SA), kterou v Československu budovala *Deutsche nationalsozialistische Arbeiterpartei* (dále DNSAP). Společným rysem obou zmiňovaných organizací byla politická orientace jejich členské základny. V případě *Volkssportu* byla dána přímo svazovými stanovami, které říkaly, že se jeho příslušníkem může stát pouze člen DNSAP. U DTV vyplývala z historického vývoje této organizace. Většinu sympatizantů a členů DTV tak tvořili příslušníci DNSAP a *Deutsche National-Partei* (dále DNP). Jak DTV tak *Volkssport* se stavěly ostře proti existenci Československa. Na rozdíl od jiných tělovýchovných organizací podporujících státní zřízení a celistvost republiky, se jim tak nedostávalo státní podpory. Na druhou stranu ale byly, až do svého otevřeného vystoupení proti státnímu zřízení, orgány státní správy v duchu demokratických zásad tolerovány.

Činnost sudetoněmeckých negativisticky zaměřených tělovýchovných organizací významně ovlivňovala zejména ve druhé polovině třicátých let vývoj československého státu a ve svém protičeskoslovenském postoji gradovala v průběhu roku 1938 a především v době mnichovských událostí.

Problematika sudetoněmeckých tělovýchovných organizací a jejich vztahu k československému státu v podstatě dosud zůstávala stranou zájmu české historiografie. Její představitelé na ně často nahlíželi a nahlíží velmi zjednodušeným pohledem. Bez bližších znalostí historického vývoje jednotlivých tělocvičných spolků, jejich struktury a stanov, byly a jsou činěny jednoznačné závěry o jejich protistátním zaměření. Vzhledem k tomu, že v čele těchto organizací stáli pozdější významní sudetoněmečtí politici, je orientace a činnost jednotlivých tělovýchovných spolků velmi

často ztotožňována s pozdějšími politickými názory jejich vůdců. V případě Konrada Henleina, Waltera Branda a řady dalších lze konstatovat, že nebýt jejich činnosti v DTV, nikdy by patrně nedosáhli svého budoucího postavení v sudetoněmeckém hnutí.

2. VĚDECKÁ OTÁZKA A HYPOTÉZA

V oblasti činnosti sudetoněmeckých negativistických tělovýchovných organizací a jejich vztahu k československému státu zůstává celá řada otázek, na něž se předkládaná disertační práce pokouší najít odpověď. Jaká vlastně byla geneze názorového vývoje těchto spolků v průběhu dvacátých a třicátých let minulého století? Co je vedlo od ideologie vídeňského univerzitního profesora sociologie a národního hospodářství Othmara Spanna, jejímž konečným cílem bylo spojení velkoněmecké a velkorakouské myšlenky a vznik obdoby Svaté říše římské, vedené státotvornou vrstvou, nazývanou „státní stav“ (*Staatsstand*), která měla být vytvořena plánovitou výchovou německého národa, až k nejstrašnější ideologii dvacátého století – nacizmu? Jak je možné, že práce v tělovýchovné organizaci přivedla řadu činovníků do významných politických funkcí a jak na činnost této organizace nahlíželi oficiální představitelé ve správním aparátu Československé republiky? Je vlastně pravdivá ona „henleinovská legenda“ o geniálním učiteli tělocviku? Byl výrazný nárůst členské základny DTV počátkem třicátých let způsoben novými převratnými tělovýchovnými metodami Konrada Henleina a dalších spannistů, nebo především vlivem vývoje hospodářské a politické situace ve střední Evropě a v Československu, na něž jmenovaní neměli sebemenší vliv? A jakou roli sehrál, zejména u mladé generace, příklon k výchově v přírodě zaměřené na prožitok a dobrodružství? Jaký byl přerod Henleina cvičitele v Henleina politika, který je obecně přejímán z oficiálního Henleina glorifikujícího životopisu? Otázkou rovněž zůstává, do jaké míry se v roce 1938 členská základna sudetoněmeckých tělovýchovných spolků účastnila akcí takzvaných ordnerů, kteří aktivně vystupovali proti představitelům československé státní moci, a především prováděli-li tyto spolky tajný polovojský výcvik svých členů směřující k protistátním akcím, jak tento výcvik probíhal. Zůstává tedy mnoho otázek, na něž česká ani německá historiografie dosud nepřinesly uspokojující odpovědi.

V otázce přímé účasti sudetoněmeckých tělovýchovných spolků na akcích vedoucích k rozbití Československa nebylo možné na začátku fáze heuristiky zcela předjímat výsledky archivního výzkumu. Přesto se dalo předpokládat, že studium archivních pramenů potvrdí, že příslušníci negativisticky zaměřených spolků představovali významnou, ne-li zásadní, součást sudetoněmecké iredenty, a že právě oni tvořili základ oddílů takzvaných ordnerů. V otázce jednoho z klíčových okamžiků dějin meziválečného Československa, tedy odchodu Konrada Henleina z čela DTV a jeho

vstupu do politiky, jsem předpokládal, že se potvrdí, že se nejednalo o „revoluci vyvolanou zdola“, tedy členskou základnou DTV, ale o pragmatický akt, který byl výsledkem složitých zákulisních politických jednání.

3. VÝZKUMNÝ SOUBOR (ZDROJ DAT)

Hlavním zdrojem pro studium uvedené problematiky zůstává základní archivní výzkum, který byl i východiskem předkládané práce. Jako nejdůležitější se jeví primární informační zdroje, kterými jsou prameny institucionální povahy nacházející se v Národním archivu v Praze (dále NA). Jádrem mezi nimi tvoří archivní fondy Ministerstvo vnitra – stará registratura, Prezídium ministerstva vnitra, Prezídium zemského úřadu, Prezídium policejního ředitelství, Německá nacionálně socialistická strana DNSAP a Sudetoněmecká strana SDP. Bez detailního prostudování uvedených archivních pramenů prakticky nelze v oblasti dané problematiky vyvozovat obecné závěry. Zcela zásadní význam mají rovněž dokumenty uložené ve Vojenském historickém archivu. Zde se jedná především o běžně badatelsky nepřístupný fond Sudetoněmecký dobrovolnický sbor a dále Generální inspektorát branné moci, Prezídium MNO, Hlavní štáb MNO a Velitelství 1. sboru. Nezanedbatelný význam pro zpracovávané téma mají rovněž archivní fondy krajských soudů, okresních úřadů a státních policejních úřadů uložené v oblastních a okresních archivech. Jedná se především o Státní oblastní archiv v Litoměřicích, Státní okresní archiv v Teplicích, Státní okresní archiv v Ústí nad Labem, Státní okresní archiv v Litoměřicích a Státní okresní archiv Cheb. V předkládané práci jsou rovněž použity prameny z Archivu Národního muzea a londýnského Public Record Office.

4. VÝZKUMNÉ METODY

Vzhledem k tomu, že byl výzkumný projekt řešen na základě omezeného množství dat (mnohé důležité prameny již byly v archivech skartovány nebo dosud nejsou zpracovány a zůstávají tak badatelsky nepřístupné), představovala jednu ze základních metod použitých při jeho řešení neúplná indukce. Jednotlivé tělovýchovné spolky, kterými se výzkumný projekt zabývá, lze označit za omezený soubor jevů. Snahou řešitele bylo určit charakteristiky maximálního množství částí souboru a pomocí metody neúplné indukce přejít od jednotlivých faktů k obecnějším údajům o společné skutečnosti.

Po shromáždění dostatečného množství archivních pramenů institucionální povahy byla s využitím tezí získaných předchozím zobecňujícím výzkumem převážně induktivní povahy užitá metoda dedukce, která umožnila orientaci v získaném materiálu a jeho uvedení v systém. Pomocí metody dedukce byly s použitím pravidel formální logiky určeny souvislosti, které nelze vyčíst přímo z pramenů.

Kromě dvou výše uvedených základních metod byly pro řešení předkládané práce užitý i další metody historické práce. V případě dostatku zachovaných pramenů k určité části výzkumného projektu byla pro rekonstrukci historických událostí z pramenů použita rovněž přímá metoda. Paralelně byla užívána také metoda nepřímá. Výsledná syntéza je kombinací synchronního a diachronního přístupu k historickému vývoji vztahů sudetoněmeckých tělovýchovných organizací a československého státu s využitím progresivní metody. Použití progresivní metody má minimalizovat nebezpečí vysvětlování vývoje starších událostí pomocí znalosti vývojových procesů doby pozdější, jak se tomu v případě sudetoněmeckých tělovýchovných organizací v české i německé historiografii namnoze děje. Nezbytnou součástí realizace výzkumného projektu je pak rovněž užití komparativní metody (např. pro srovnání stanov a činnosti jednotlivých tělocvičných spolků organizovaných ve svazech).

5. OBSAH DISERTAČNÍ PRÁCE

Práce se v úvodní části zaměřuje na vlastní ideové základy německého turnerského hnutí. Pro DTV byl určujícím faktorem jeho vyhraněný nacionalismus, tedy politické přesvědčení, které představuje základ soudržnosti moderních společností a legitimizuje jejich nárok na autoritu. V průběhu sta let (1815 – 1920) nacionalismus zcela proměnil politickou mapu střední, středovýchodní a jihovýchodní Evropy. Zatímco v 19. století byl především hnutím elit, ve 20. století se stal masovou záležitostí. Po celé 19. století hrálo turnerské hnutí v rámci německého nacionalismu velmi důležitou roli. Na rozdíl od sokolského, jehož ideový základ byl po celou dobu de facto konzistentní, prošlo turnerské hnutí českých Němců poměrně složitým vývojem, který pokračoval i po vzniku Československé republiky a prakticky vyvrcholil sporem mezi zastánci nacistické ideologie a takzvanými spannovci ve třicátých letech 20. století.

Kořeny DTV lze spatřovat v německém turnerském hnutí, jehož zakladatel Friedrich Ludwig Jahn jej vybudoval po Napoleonově vítězství v bitvě u Jeny v roce 1806 a po okupaci Pruska francouzským vojskem jako prostředek k boji proti francouzským okupantům. Devatenácté století přineslo mimo jiné proces národně politické, sociální a kulturní emancipace obou hlavních etnik, žijících v českých zemích, českého a německého. Významnou úlohu sehrála při emancipaci obou národů právě tělovýchovná hnutí. V českých zemích byla první turnerská jednota založena již v roce 1849 v Aši. Až do počátku šedesátých let bylo ale působení turnerských spolků velmi omezováno. Počátek šedesátých let 19. století přinesl bouřlivý rozvoj turnerského hnutí a na přelomu let 1861 a 1862 již v českých zemích existovalo na sto turnerských jednot.

V roce 1868 byla založena první všenněmecká turnerská organizace pod názvem *Deutsche Turnerschaft*. Němečtí turneři z Čech, Moravy a Slezska v ní zaujímali významné postavení. Hnutí rakouských Němců představovalo radikálnější část svazu. Od sedmdesátých let sílil antisemitismus, související mimo jiné s hospodářskou krizí. Od poloviny osmdesátých let začaly mezi rakouskými Němci nabývat na významu myšlenky Georga von Schönerera, který označoval za viníky ekonomické krize sedmdesátých let především Židy a dále Slovany, z nich hlavně Čechy. V roce 1887 byla zahájena, přes odpor vedení DT, postupná arizace jednotlivých turnerských spolků rakouských Němců. Říšskoněmecké vedení DT s ostře antisemitskými tendencemi nesouhlasilo a v roce 1904 byl vytvořen samostatný *Turnkreis Deutschösterreich*. V této organizaci pak již zcela nepokrytě převládlo rasistické, antisemitské, antiliberální

a především všenněmecké smýšlení. V následujících letech začala schönererovu ideologii postupně vytlačovat zcela nová, a jak se později ukázalo, zničující nacionálně socialistická ideologie.

Turneři přijali vypuknutí první světové války s nadšením a očekáváním splnění svých tužeb po sjednocení všech Němců do jednoho státu. O to větší bylo jejich zklamání z výsledku války. Turneři z řad českých Němců nebyli ochotni přijmout novou „vlast“ a již v prvních dnech po vzniku Československé republiky se postavili ostře proti její existenci. Docházelo ke vzniku prvních iredentistických organizací, v nichž měli příslušníci tělovýchovných spolků většinou významný podíl.

Zakládající sjezd DTV se uskutečnil v Ústí nad Labem 23. listopadu 1919. Zde vznikl i koncept svazových stanov, který byl úřady vzat na vědomí rozhodnutím ze 13. prosince 1919. Činnost turnerských spolků byla po vzniku republiky pozorně sledována úředníky státní správy, jak se ostatně dělo ze strany rakouských úředníků již před první světovou válkou a v jejím průběhu. Akce podobných spolků znamenaly vždy hrozbu narušení veřejného pořádku a na všenněmecké zaměření turnerů bylo nahlíženo s obdobnou nevolí v Praze roku 1919 jako ve Vídni roku 1914. Postupně lze ale ze strany československých úřadů vysledovat snahu po umírněném postupu vůči turnerským spolkům. Pro počáteční období utváření česko-německých vztahů v rámci nového státu bylo ale charakteristické především tápání na obou stranách.

Spektrum turnerských spolků bylo širší, než by se na první pohled mohlo zdát. Jejich politická orientace se teprve postupně vyvíjela a už vůbec nelze klást rovnítko mezi turnerské spolky v českých zemích a v zahraničí. Jestliže v Rakousku sídlil nacionálně socialisticky orientovaný DT, turnerské spolky v Německu byly většinou liberálního zaměření.

Hlavním cílem DTV v prvních letech existence Československé republiky zůstávala výchova národa ve smyslu Jahnova odkazu. Stejně jako se turneři nedokázali identifikovat s habsburskou mnohonárodnostní monarchií, odmítali i Československou republiku. Východisko z dané situace nacházeli v příklonu k některé z ideologií, které hlásaly jejich národnostní výjimečnost a slibovaly lepší budoucnost. Po Schönererových myšlenkách přišlo období přinášející nové podněty ve formě nacionálně socialistických ideálů a následně i učení vídeňského profesora Othmara Spanna. Jeho vyznavači, členové tzv. *Kameradschaftsbundu*, si velmi dobře uvědomovali, že tělovýchovný svaz DTV je ideálním předstupněm k národnímu společenství ve Spannově duchu. Postupně

ovládnutí DTV mělo být pouze prvním krokem k daleko vyšším cílům. Vývoj DTV se v závěru dvacátých let vyznačoval jednak postupným zpolitizováním činnosti jednak pozvolným nástupem nové generace turnerů, kteří prošli zákopy první světové války a ve třicátých letech se postupně ujali vedení celého DTV. Jejich čelným představitelem byl Konrad Henlein. Ačkoliv si v této době již mnozí úředníci státní správy uvědomovali, kam směřuje vývoj DTV a jaký je jeho pravý cíl, neplatilo to zdaleka všeobecně.

V květnu 1931 Henleina na sportovním dni v Žatci svazová turnerská rada zvolila do funkce svazového náčelníka tělocviku celého DTV, tedy do nejvyšší výkonné funkce. Byl to další krok směrem k jeho budoucí politické kariéře. Nejednalo se ale vlastně o Henleinův osobní úspěch, ale především o úspěch celého *Kameradschaftsbundu*, kterému mělo patřit následující období.

Po roce 1932, který byl velmi bohatý na události v sudetoněmeckém a potažmo i v turnerském hnutí, přišel rok, jenž se stal jedním z přelomových nejen v československých, ale i ve světových dějinách. V únoru 1933 zveřejnil Henlein programové prohlášení *Die völkische Turnbewegung* a každý, kdo chtěl vstoupit do DTV, byl podroben zkoušce z jeho znalostí. V souladu s představami *Kameradschaftsbundu* o vybudování nadstranického hnutí Henlein napsal: „*Nesloužíme žádné politické straně, sloužíme našemu lidu.*“

Nejdůležitější turnerskou událostí roku 1933 byla 3. svazová turnerská slavnost (3. *Verbandsturnfest*) pořádaná ve dnech 13. až 16. července v Žatci. Do historie žatecká turnerská slavnost vstoupila především jako událost, která „udělala“ Konrada Henleina. V každé, ať již české nebo německé, odborné i populárně naučné publikaci, zabývající se vstupem Konrada Henleina do politiky, se dočteme, že přelomovým okamžikem jeho kariéry byla právě slavnost v Žatci. Henlein při ní údajně poprvé stál na tribuně sám bez ostatních funkcionářů DTV a celá slavnost vyznívala jako hold turnerstva tomuto muži. Jeho cesta pak měla vést z žatecké tribuny zcela přirozeně do čela nového sudetoněmeckého politického hnutí, které se chystalo naplnit již úsilí o sjednocení sudetoněmecké politiky. Realita ale byla patrně značně odlišná.

Jméno Konrada Henleina ale začalo být skloňováno v úřední korespondenci i v tisku především na přelomu září a října 1933. Z titulních stran nemělo zmizet po dalších pět let. Dne 1. října 1933 vydal Henlein v chebském hostinci *Ewiges Licht* prohlášení o založení *Sudetendeutsche Heimatsfront* (dále SHF), v jejímž čele sám stanul.

S nemalým přispěním DTV a především *Kameradschaftsbundu* tím položil základ k nové etapě sudetoněmeckého politického vývoje.

DTV se v této době obával zákazu, neboť se stále častěji objevovaly důkazy potvrzující jeho propojení se zakázanou DNSAP a DNP. Závěr roku 1933 tak přinesl obrovskou snahu vedení DTV o zachování existence svazu, která ovšem pod povrchem přerůstala v boj o moc mezi skupinami příznivců *Kameradschaftsbundu* a obou zakázaných stran. Na 1.200 činovníků z řad bývalé DNSAP a DNP muselo opustit své funkce v DTV, někteří dokonce před hrozbou vězení uprchli do Německa.

Rok 1934 přinesl turnerskému hnutí mnoho změn. Tou nejvýznamnější bylo významné zapojení členské základny do politického dění. Z pohledu *Kameradschaftsbundu* bylo neméně významné i budování spannovské vůdcovské kasty v ašské turnerské škole. Následující rok došlo k přejmenování SHF na Sudetendeutsche Partei (dále SdP). Volby, které představitelé SdP prohlašovali za plebiscit, skončily nečekaným úspěchem SdP. Role DTV při předvolební kampani SdP pochopitelně nezůstala utajena státním úřadům, které prověřovaly vzájemné vztahy mezi novou politickou stranou a tělovýchovným svazem.

Rok 1936 byl nejen dobou vrcholné mezinárodní sportovní události, kterou byla berlínská olympiáda, ale i rokem výrazné vnitrostranické krize v SdP. Obojí významně ovlivnilo i dění v turnerském hnutí v Československu. Povolební euforii z roku 1935 postupně vystřídaly stále vyhrcořenější spory dvou hlavních skupin názorově rozdělené SdP. Boji uvnitř sudetoněmeckého hnutí pochopitelně odpovídal i zájem státní správy. Kromě SdP sledovaly úřady bedlivě i činnost DTV.

Bouřlivým vývojem v tomto období procházela především práce s mládeží v DTV. Po letech, kdy její počet neustále klesal, přišel nárůst, který její počty mezi lety 1933 a 1937 téměř ztrojnásobil. V rámci úsilí DTV o uskutečnění národní pospolitosti hlášané SdP došlo také k uzavření dohod o spolupráci s *Bund der Deutschen*, *Deutscher Kulturverband*, *Deutscher Hauptauschuss für Leibesübungen* a řadou dalších organizací. Kromě pokračujících bojů o moc uvnitř SdP Konrada Henleina na podzim 1937 těžce zasáhla i daleko bolestivější a citlivější událost. Soud v České Lípě začal projednávat homosexuální aféru, do níž byl spolu s dalšími jedenácti mladíky zapleten i jeden z nejbližších Henleinových spolupracovníků a rádců, čelný představitel *Kameradschaftsbundu*, Heinrich Rutha.

Do roku 1938 vstupovaly SdP i DTV vnitřně stále rozpolcené, ale v základu pevně stojící za Konradem Henleinem a nyní již definitivně i za Adolfem Hitlerem. Rok 1938 měl přinést rozhodující okamžiky nejen pro Československou republiku, ale, jak se ukázalo, i pro existenci DTV a SdP. Role, kterou měl v historických událostech sehrát DTV, byla významnější, než by si byl možná ještě před pár lety kdokoliv ochoten připustit.

Turneři tvořili významnou část ochranných oddílů Henleinovy SdP, které byly ve své době souhrnně označovány jako *Ordnerdienst*. Ordneři se stali jedním z nejvýraznějších symbolů henleinovského hnutí. Daleko významnější a z hlediska státu i nebezpečnější organizaci, jejíž představitelé byli v literatuře velmi často mylně rovněž nazýváni ordnery, se stal *Freiwilliges Schutzdienst*, který byly přímou integrální součástí DTV. Po *Ordnerdienstu* tak na jaře roku 1938 přišel mnohem lépe organizovaný a především lépe vycvičený předstupeň nechvalně proslulého *Sudetendeutsche Freikorpsu*. Právě těmto organizacím a jejich podílu na rozbití Československa je věnován závěr disertační práce.

Disertační práce se nezabývá pouze DTV, ale i řadou dalších sudetoněmeckých negativisticky zaměřených organizací. V meziválečném Československu působilo celé spektrum nejrůznějších organizací mládeže. Byly mezi nimi jak nadstranické spolky tak takové, které tvořily integrální součást politických stran. V obou těchto kategoriích se nacházely organizace odmítající existenci Československa a hlásící se k negativistickému proudu sudetoněmecké politiky. Jména některých již dnes téměř nikomu nic neříkají, na druhou stranu mezi ně patřil například i svaz *Volkssport*, který ve své době plnil titulní strany českých i německých deníků. Většinu členské základny všech uvedených organizací ve třicátých letech postupně převzal svaz DTV. V boji o jeho ideový základ, který se rozpoutal ve druhé polovině třicátých let, sehráli nově příchozí významnou roli. Práce se kromě *Volkssportu* důkladněji věnuje organizaci *Nationalsozialistischer Jugendverband*, který plnil stejně jako známější *Volkssport* propagační funkci ve prospěch DNSAP. Další z celé plejády sudetoněmeckých polovojenských organizací tvořila mládež náležející k DNP. Jednalo se v podstatě o jakýsi pokus o *Volkssport* německých nacionalů. I organizace *Grenzlandjugend* měla ostře protičeskoslovenský charakter. Mezi organizace, které v meziválečném Československu ve svých výchovných programech snad nejvíc pracovaly s rolí prožitku a dobrodružství, pak patřilo hnutí *Wandervogel*, za jehož činností se zpočátku

neskrývala nějaká jasně a přesvědčivě formovaná politická síla a bylo tak považováno za apolitické. Obdobou hnutí *Wandervogel* byl svaz *Jungvölkischer Bund Adler und Falken*. Svým *völkisch* zaměřením se orientoval na jasně vymezenou část německé mládeže. Svaz v rámci své činnosti prováděl bojový a taktický výcvik a jeho existenci ukončily státní orgány v roce 1932, obdobně jako existenci Volkssportu.

Kromě výše uvedených témat se předkládaná disertační práce se věnuje i problematice používání praporů jednotlivých tělocvičných spolků. Konfrontační situace vyvolávalo používání praporů ve velkoněmeckých barvách, které patřilo mezi neuralgické body prvních let vzájemného soužití Čechů a Němců. Obšírně pak práce rozebírá především otázky spojené s používáním turnerského znaku čtyř *F* v podbě připomínající hákový kříž.

5. ZÁVĚR

Kapitola vzájemných vztahů sudetoněmeckých nacionalistických tělovýchovných organizací a československého státu se definitivně uzavřela po dvaceti letech skrytého i otevřeného stýkání a potýkání v říjnu roku 1938. V úvodu této práce padly otázky, co vlastně dnes víme o nejvýznamnější sudetoněmecké tělovýchovné organizaci DTV a co víme o řadě dalších, které můžeme zařadit do kategorie tělovýchovných a paramilitárních.

Domnívám se, že předkládaná disertační práce na tyto otázky z velké části odpověděla. V archivních fondech se nacházejí tisíce stran dokumentů, vypovídajících nejen o činnosti jednotlivých spolků, ale především o jejich poměru k československému státu. Na základě archivních pramenů je možné konstatovat, že v této oblasti v průběhu celého dvacetiletého období v podstatě nelze nezaznamenat nějaké významnější výkyvy. Negativisticky orientované svazy a spolky po celou tuto dobu více či méně usilovaly o rozbití Československa, které pro ně bylo nechtěným domovem. Významným faktorem byla v tomto směru především momentální ekonomická situace v Německu a Československu. Pokud byly podmínky v Československu lepší, snaha o připojení k Německu, či zpočátku k Rakousku, vcelku logicky upadala.

První roky existence republiky byly pro Čechy a Němce především časem hledání si vzájemných cest ke společnému soužití. Státní správa v mnoha případech zjevně tápala a učila se, jak postupovat ve vztahu k národnostním menšinám v demokratickém státě. Češi se dostali po roce 1918 do role hlavního „nacionálního nepřítele“ turnerů. Pro určitou část turnerů se v tomto boji stalo již ve dvacátých letech nadějí nacionálně socialistické hnutí doma i v sousedním Německu. Postupné střetávání tří základních ideologií, s nimiž byli turneři z řad českých Němců konfrontováni, tedy schönereřiánství, nacionálního socializmu a spannizmu, se díky následnému vývoji podepsalo nejen na historii DTV, ale i celé Československé republiky. Původně nadstranický tělovýchovný svaz se stal nejprve pokusnou laboratoří a později i hybatelem sudetoněmecké politiky. Svaz DTV postupně opustil svou nadstranickost a začal se dostávat do stále větší závislosti na vůdčích stranách německého negativizmu. Významnou část členské základny i vedení DTV tvořili straníci DNSAP a DNP.

Na přelomu dvacátých a třicátých let došlo k jisté eskalaci napětí mezi státními úřady a DTV. Souviselo to především s pořádáním branných cvičení, která propagoval zejména

Konrad Henlein. Zostřený přístup úřadů k DTV měl ale zatím pouze lokální charakter a na celkovém vztahu státních orgánů k DTV se prakticky neprojevoval. Již v této době se ale naplno ukázala neschopnost státních úřadů zaujmout vůči DTV a podobným organizacím jednotné stanovisko. Zatímco měl Hlavní štáb československé branné moci, díky zpravodajským informacím, ostře vyhraněné názory na činnost DTV, ostatní úřady rozhodovaly případ od případu a ne vždy právě nejšťastněji.

Zájem úřadů pochopitelně vyvolávalo i používání nejrůznějších spolkových stejnokrojů. To ostatně patřilo mezi nejdůležitější výsady, které politickým stranám přinášela spolupráce s tělovýchovnými organizacemi. Mezi nejvýznamnější uniformované spolky patřil *Volkssport*. Existoval sice pouze necelé tři roky, přesto se stal vážným nebezpečím pro územní integritu Československé republiky. Členové *Volkssportu* získávali agitací nové zájemce o vstup do DNSAP, jejímiž byli všichni členy, ale zároveň se aktivně připravovali na bojové akce spojené s odtržením pohraničních oblastí od Československa. Jednalo se o obdobu v Německu budovaných oddílů SA. *Volkssport* vznikl v podmínkách rostoucí hospodářské krize a úspěšně toho využíval. Díky zásahu státní moci se podařilo v roce 1932 tuto hrozbu eliminovat. Historie této „sportovní“ organizace poměrně jasně ukazuje i obtíže, s nimiž se demokratická státní správa setkávala při snaze o likvidaci podobných jasně protistátně zaměřených spolků a svazů, které využívaly obliby a rozšířenosti sportovních a tělovýchovných organizací. Výchova v přírodě, která mohla jejich protistátní činnost maskovat vůbec nejlépe, byla navíc společným znakem pro naprostou většinu tehdejších sportovních, tělovýchovných i dalších organizací. Právě *Volkssport* byl ve své době schopen naplňovat iracionální politické představy mladé radikální generace. Ostatně právě akce *Volkssportu*, které byly bezprostředním podnětem zákazu DNSAP, byly dílem mladé sudetoněmecké generace.

Hlavním problémem, s nímž se na přelomu dvacátých a třicátých let potýkal svaz DTV, byla především vnitřní krize způsobená ztenčující se členskou základnou. Mladá radikální negativisticky zaměřená sudetoněmecká generace počátku třicátých let neměla důvod ke vstupu do DTV. I když se svaz omlazoval a používal modernější metody zaváděné představiteli *Kameradschaftsbundu*, nemohl ve svém zaměření konkurovat organizacím jako byl *Volkssport* či *NS Jugendverband*. Konec krize uvnitř DTV je tradiční součástí „henleinovské legendy.“ Domnívám se, že Konrad Henlein jistě přispěl k překonání krize DTV, ale nebylo to pouze díky jeho reformním a pedagogickým

schopnostem, ale především díky vnějším okolnostem. Zatímco lze propad členské základny nad 17 let v roce 1933 s velkou pravděpodobností přičíst změnám souvisejícím s koncem DNSAP a DNP, vznikem SHF a v neposlední řadě s bojem o moc uvnitř DTV, nečekaný nárůst v roce 1934 může souviset s příchodem bývalých členů *Volkssportu* a dalších zakázaných organizací.

Počátkem třicátých let se svaz DTV dostával do schizofrenní situace. Ruku v ruce s narůstajícím vlivem *Kameradschaftsbundu* panovaly větší a větší obavy z provázanosti DTV s DNSAP a tedy z osudu *Volkssportu* a případného zákazu činnosti DTV. I přes řadu informací o propojení DNSAP a DTV ale zjevně úřední rozpuštění tělovýchovného svazu nikdy reálně nehrozilo. Pokud by k tomuto kroku státní aparát našel někdy sílu, pak snad jedině v letech 1932 a 1933.

Předkládaná práce zcela jasně popisuje právě genezi názorového vývoje turnerů, kteří do nově vzniklého státu vstupovali jako příznivci Schönerevy ideologie, ve dvacátých letech se v mnoha případech hlásili k nacionálnímu socialismu strany DNSAP, následně byli ve třicátých letech ovlivněni učením vídeňského univerzitního profesora sociologie a národního hospodářství Othmara Spanna, aby v samém závěru existence Československa zcela podlehlí nacionálnímu socialismu říšské NSDAP.

Pro vývoj DTV v celé druhé polovině třicátých let byl charakteristický boj znesvářených křídel příznivců *Kameradschaftsbundu* a DNSAP. V roce 1935 ještě představoval pouhé vzájemné „otukávání“ se soupeřů. Následně ale konflikt mezi spannisty a nacionálními socialisty eskaloval jak na půdě DTV, tak především uvnitř SdP. Klíčovým se stal podzim roku 1937, kdy se Henlein, oslabený odvoláním Steinachera a smrtí Ruthy, definitivně rozhodl konjunkturálně přestoupit do tábora nacionálních socialistů. Každopádně lze souhlasit s Andreasem Luhem, že motorem sudetoněmeckého sjednocovacího procesu se po roce 1933 stal právě svaz DTV.

Příslušníci DTV sehráli významnou roli i v SFK. Jeho základ tvořily tisíce uprchlých členů FS a dezertéři, kteří odmítli mobilizovat do československé armády. Turnery nacházíme i mezi veliteli SFK. Díky skvělé práci Stanislava Bimana a Sabiny Duškové *Kdo byl kdo v Říšské župě Sudety 1938–1945* lze porovnáním jednotlivých životopisných údajů sudetoněmeckých osobností zjistit, že členství v DTV, FS a FSK patřilo mezi nejčastěji se opakující kombinace.

Patrně nejtěžší je nalézt odpověď na otázku, jak na činnost uvedených organizací

nahlíželi oficiální představitelé ve správním aparátu Československé republiky. Jediné, co lze s určitostí konstatovat, je skutečnost, že v přístupu k negativisticky orientovaným tělocvičným organizacím neexistoval jednotný postup. Diametrálně se tak lišila nejen rozhodnutí jednotlivých okresních úřadů či četnických a policejních stanic, ale dokonce i jednotlivých ministerstev a zemských úřadů. Svou roli sehrála bezpochyb i značně rozdílná úroveň zpravodajství ministerstva vnitra a ministerstva národní obrany. Zatímco vojenští zpravodajci pravidelně vyhodnocovali získané informace a většinou včas varovali před chystanými akcemi, ministerstvo vnitra podnikalo často zcela nepochopitelné kroky. Po prostudování mnoha dochovaných archivních dokumentů lze každopádně konstatovat, že reakce státních orgánů na činnost sudetoněmeckých nacionalistických tělovýchovných organizací odpovídala v naprosté většině případů demokratickým principům. A to i přesto, že bylo v mnoha případech zcela zjevné, že jejich činnost směřuje proti československému státu.

6. VÝBĚROVÝ SEZNAM PRAMENŮ A LITERATURY

1) Archivní prameny

- Národní archiv, fond: DNSAP (Německá nacionálněsocialistická strana)
- Národní archiv, fond: MV (Ministerstvo vnitra)
- Národní archiv, fond: PMV (Ministerstvo vnitra – prezídium)
- Národní archiv, fond: PP (Policejní prezídium)
- Národní archiv, fond: PŘ-pres (Policejní ředitelství – prezídium)
- Národní archiv, fond: PZÚ (Zemský úřad – prezídium)
- Národní archiv, fond: SDP (Sudetoněmecká strana)
- Státní okresní archiv Cheb, fond: Sportovní klub „Volkssport“ Plesná
- Státní okresní archiv Cheb fond: Konrad Henlein
- Státní okresní archiv Cheb, fond: Státní policejní úřad Cheb
- Státní oblastní archiv v Litoměřicích, fond: KS Litoměřice (Krajský soud Litoměřice)
- Státní okresní archiv Litoměřice, fond: LS (Lvosice spolky)
- Státní okresní archiv Litoměřice, fond: OÚ Litoměřice (Okresní úřad Litoměřice)
- Státní okresní archiv Teplice, fond: ST (Spolky Teplice)
- Státní okresní archiv Teplice, fond: SdP – místní organizace Hrdlovka
- Státní okresní archiv v Ústí nad Labem, fond: OÚ Ústí n./L. (Okresní úřad Ústí n./L.)
- Archiv Kanceláře prezidenta republiky, fond: T (Tajné)
- Archiv Národního muzea, fond: Vojtěch Mastný
- Public Record Office London, fond: German Foreign Office
- Vojenský historický archiv, fond: GI (Generální inspektorát branné moci)
- Vojenský historický archiv, fond: HŠ (Hlavní štáb)

- Vojenský historický archiv, fond: MNO Pres (Ministerstvo národní obrany – prezídium)
- Vojenský historický archiv, fond: PV (Posádková velitelství)
- Vojenský historický archiv, fond: SF (Sudetoněmecký dobrovolnický sbor)
- Vojenský historický archiv, fond: VD 1 (Velitelství 1. divize)
- Vojenský historický archiv, fond: VS 1 (Velitelství 1. sboru)

2) Literatura

- BERANOVÁ, Jitka, WAIC, Marek: *Kulturně-výchovná a vzdělávací činnost českých tělovýchovných organizací*. Praha 1998, 221 s. ISBN 80-7036-063-1.
- BIMAN, Stanislav, DUŠKOVÁ, Sabina. *Kdo byl kdo v Říšské župě Sudety 1938–1945*. Biografická příručka A–Z. Litoměřice: Státní oblastní archiv v Litoměřicích, 2008. CD. ISBN 978-80254-30-39-2.
- BIMAN, Stanislav, MALÍŘ, Jaroslav. *Kariéra učitele tělocviku*. Ústí nad Labem: Severočeské nakladatelství, 1983. 424 s.
- BROZSAT, Martin. Das Sudetendeutsche Freikorps. In *Vierteljahrshefte für Zeitgeschichte*. Stuttgart: 1961, č. 1. s. 30-49.
- BRÜGEL, Johann Wolfgang. *Češi a Němci 1918–1938*. Praha: Academia, 2006. 846 s. ISBN 80-200-1440-3.
- CÉSAR, Jaroslav, ČERNÝ, Bohumil. *Politika německých buržoazních stran v Československu v letech 1918–1938*. I. Praha: Nakladatelství Československé akademie věd, 1962. 516 s.
- CÉSAR, Jaroslav, ČERNÝ, Bohumil. *Politika německých buržoazních stran v Československu v letech 1918–1938*. II. Praha: Nakladatelství Československé akademie věd, 1962. 586 s.
- GEBEL, Ralf. „Heim ins Reich!“ *Konrad Henlein und der Reichsgau Sudetenland 1938–1945*. München: R. Oldenbourg Verlag, 1999. 425 s. ISBN 3-486-56018-2.

- HENLEIN, Konrad. *Die völkische Turnbewegung*. Teplitz-Schönau: Verlag Deutscher Turnverband, rok vydání neuveden. 49 s.
- HENLEIN, Konrad. *Reden und Aufsätze zur völkischen Turnbewegung*. Karlsbad: Verlag Karl H. Frank, 1934. 117 s.
- HOENSCH, J. K. Othmar Spann, Kameradschaftsbund a Sudetoněmecká vlastenecká fronta. In *Dějiny a současnost*. č. 5/1999, s. 31-35.
- HRUŠKA, Emil. *Konrad Henlein, Život a smrt*. Praha: BMSS-START, 2010. 214 s. ISBN 978-80-86140-67-4.
- JAHN, Rudolf. *Konrad Henlein. Leben und Werk des Turnführers*. Karlsbad: Adam Kraft Verlag, 1938. 187 s.
- KÁRNÍK, Zdeněk. *České země v éře první republiky (1918–1938)*. Díl první, Vznik, budování a zlatá léta republiky (1918–1929). Praha: Libri, 2003. 571 s. ISBN 80-7277-195-7.
- KÁRNÍK, Zdeněk. *České země v éře první republiky (1918–1938)*. Díl druhý, Československo a České země v krizi a ohrožení (1930–1935). Praha: Libri, 2002. 577 s. ISBN 80-7277-031-4.
- KÁRNÍK, Zdeněk. *České země v éře první republiky (1918–1938)*. Díl třetí, O přežití a o život (1936–1938). Praha: Libri, 2003. 803 s. ISBN 80-7277-119-1.
- KÁRNÍK, Zdeněk. *Habsburk Masaryk či Šmeral, Socialisté na rozcestí*. Praha: Karolinum, 1996. 554 s. ISBN 80-7184-128-5.
- KASPER, Tomáš (ed.). *Německé a české reformně pedagogické vzdělávací a výchovné koncepty – analýza, komparace*. Liberec: Technická univerzita v Liberci, 2008. 190 s. ISBN 978-80-7372-397-2.
- KASPER, Tomáš. *Německé venkovské výchovné ústavy – analýza reformně pedagogického konceptu a příklad Svobodné školní obce v Litoměřicích v meziválečné ČSR*. Praha: Univerzita Karlova v Praze, 2008. 272 s. ISBN 978-80-7290-351-1.
- KASPER, Tomáš. *Výchova či politika? Úskalí německého reformně pedagogického hnutí v Československu v letech 1918–1933*. Praha: Karolinum, 2007. 270 s. ISBN 978-80-246-1410-6.

- KŘEN, Jan. *Konfliktní společenství. Češi a Němci 1780–1918*. Praha: Nakladatelství Československé akademie věd, 1990. 508 s. ISBN 80-200-0337-1.
- KURAL, Václav. *Konflikt místo společenství? (Češi a Němci v Československém státě 1918-1938)*. Praha: R ve spolupráci s Ústavem mezinárodních vztahů, 1993. 272 s. ISBN 80-901431-3- X.
- LUH, Andreas. *Der Deutsche Turnverband in der Ersten Tschechoslowakischen Republik*. München: R. Oldenbourg Verlag, 2006. 474 s. ISBN 3-486-58135-X.
- SANDER, Rudolf. Vojensky organizovaná protistátní činnost Němců v předmnichovském Československu. In *Historie a vojenství*. Praha, 1993, č. 2, 68-89.
- STRAKA, Karel. *Vojáci, politici a diplomaté. Československá vojenská delegace na jednáních mezinárodního výboru v Berlíně a odstoupení českého pohraničí v říjnu 1938*. Praha: Ministerstvo obrany ČR, 2008. 183 s. ISBN 978-80-7278-430-1.
- WAIC, Marek (ed.). *Češi a Němci ve světě tělovýchovy a sportu*. Praha: Karolinum, 2004. 588 s. ISBN 80-246-0768-9.
- WAIC, Marek (ed.). *Německé tělovýchovné a sportovní spolky v českých zemích a Československu*. Praha: Karolinum, 2008. 558 s. ISBN 978-80-246-1489-2.
- *Was ist der KB. Der Kameradschaftsbund. Die Entlarvung einer Clique*. Prag: Der Aufbruch, rok vydání neuveden. 44 s.
- ZIMMERMANN, Volker. *Sudetští Němci v nacistickém státě. Politika a nálada obyvatelstva v říšské župě Sudety (1938–1945)*. Praha: Prostor, 2001. 577 s. ISBN 80-7260-055-9.